

УДК 331.101.26

ПІДВИЩЕННЯ ЗАЙНЯТОСТІ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

І. Зозуля-Бахір, к. е. н.

Львівський національний аграрний університет

© І. Зозуля-Бахір, 2014

Зозуля-Бахір І. Підвищення зайнятості в сільському господарстві

Досліджено сутність зайнятості на селі. Проаналізовано тенденції розвитку зайнятості в сільському господарстві. Серед основних соціально-економічних проблем українського села виокремлено проблему використання трудових ресурсів. Акцентовано увагу на тому, що вихід з економічної кризи значною мірою залежить від забезпечення сільськогосподарських підприємств трудовими ресурсами та ефективного їх використання. Визначено напрями підвищення зайнятості за рахунок активізації трудової поведінки населення.

На сучасному етапі розвитку підприємств аграрної сфери поставлено нові вимоги до функціонування та ефективного розвитку соціально-трудових відносин. Формування раціональної зайнятості у сільськогосподарському виробництві, запровадження дієвого мотиваційного механізму праці в аграрних підприємствах дасть змогу вирішувати соціально-економічні проблеми села і підвищити продуктивність зайнятості сільських жителів. Наголошено на необхідності такого економічного і правового середовища, яке б стимулювало впровадження в практику комплексної стратегії формування зайнятості сільського населення та соціально-трудових відносин і розвитку села, з одного боку, та функціонування високоефективного аграрного виробництва – з іншого.

Ключові слова: безробіття, економічне становище, працевлаштування, інноваційні технології, економічно активне населення, державна служба зайнятості, роботодавець.

Zozulya-Bakhir I. Increasing employment in agriculture

The article examines the nature of employment in rural areas and the tendencies of employment in agriculture as well as trends of increasing employment due to increased labor behavior of the population.

The main social-economic problems of the Ukrainian village occupies an important place of labor resources. The economic crisis is largely dependent on the provision of farm labor resources and their effective use.

At the present stage of development of enterprises of agrarian sphere new demands on the performance and efficient development of industrial relations is pleased. Formation of rational employment in agriculture, the introduction of an effective motivation mechanism labor farms can solve socio-economic problems of rural employment and improve the performance of the villagers. It is necessary to create such economic and legal environment that would encourage practical implementation of a comprehensive strategy formation rural employment and industrial relations and rural development, on the one hand and operation of highly efficient agricultural production – with another.

Key words: unemployment, economic status, employment, innovative technologies, the economically active population, civil service employment by the employer.

Зозуля-Бахир І. Повышение занятости в сельском хозяйстве

Исследована суцність занятості на селі. Проаналізовані тенденції розвитку занятості в сільському господарстві.

Среди основных социально-экономических проблем украинского села выделено проблему использования трудовых ресурсов. Акцентировано внимание на том, что выход из экономического кризиса в значительной мере зависит от обеспечения сельскохозяйственных предприятий трудовыми ресурсами и эффективного их использования.

Определены направления повышения занятости за счет активизации трудового поведения населения.

На современном этапе развития предприятий аграрной сферы поставлены новые требования к функционированию и эффективно развитию социально-трудовых отношений. Формирование рациональной занятости в сельскохозяйственном производстве, внедрение действенного мотивационного механизма труда в аграрных предприятиях позволит решать социально-экономические проблемы села и повысить производительность занятости сельских жителей. Следует создать такую экономическую и правовую среду, которая бы стимулировала внедрение в практику комплексной стратегии формирования занятости сельского населения, социально-трудовых отношений и развития села, с одной стороны, и функционирования высокоэффективного аграрного производства – с другой.

Ключевые слова: безработица, экономическое положение, трудоустройство, инновационные технологии, экономически активное население, государственная служба занятости, работодатель.

Постановка проблеми. Проблема зайнятості посідає одне з найважливіших місць на сучасному етапі формування соціально-економічної політики держави, зокрема в умовах фінансово-економічної кризи. Зважаючи на перспективність українського села і той факт, що кількість сільського населення становить 31,7%, варто звернути увагу на можливості соціально-економічної перебування села в контексті сільського господарства. Адже ситуація, що склалася нині у сфері зайнятості сільського населення, невтішна. Кількість безробітних серед сільських жителів складає 215,9 тис. осіб (за офіційними даними станом на 01.02.2010 р.), що становить 5,7% [1, с. 151]. Основну увагу варто приділити областям Західної України, в яких частка сільського населення є переважаючою. Зокрема в Чернівецькій, Івано-Франківській, Тернопільській та Закарпатській областях в сільському секторі налічується 56-58% домогосподарств. Крім того, в аграрних областях переважає і відсоток непрацевлаштованих громадян (наприклад, в Івано-Франківській області цей показник складав у січні 2009 року 3,8%). У сучасних умовах потрібні адекватні важелі регулювання сільського ринку праці, що мають як характер окремої складової аграрної політики, так і інтегровані як елементи в інвестиційну, кредитно-фінансову, податкову та інші напрями економічної політики держави. Важливим завданням при цьому є формування відповідного організаційно-економічного механізму, який би стимулював створення нових робочих місць і розширення сфери економічної діяльності через її диверсифікацію і модернізацію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми зайнятості є предметом нау-

кових досліджень вітчизняних учених О. Ю. Амосова, А. Є. Ачкасова, Д. П. Богині, О. А. Бугуцького, О. А. Грішної, В. С. Дієсперова, М. І. Долішного, О. В. Загвойської, Ю. М. Краснова, Г. І. Купалової, Л. О. Мармуль, І. Н. Топіхи, А. А. Нікіфорової, І. Л. Петрової, В. М. Петюх, К. І. Якуби, а також учених близького та далекого зарубіжжя, таких як В. Г. Афанасьєв, А. Дунаєв, Л. І. Гольдін, С. Карпухін, В. Г. Костаков, А. С. Котляр, В. Ф. Машенков, В. Н. Поздняков, А. І. Романюк, Е. Россет, Є. С. Русанов, Г. С. Струмилін, М. Я. Сонін, Е. Фільрозе, В. Я. Чураков, Я. І. Черкаський, Г. І. Шмельов та ін.

Постановка завдання. Мета нашого дослідження – визначити напрями підвищення зайнятості на селі.

Виклад основного матеріалу. Зайнятість населення є одним із найважливіших макроекономічних показників, що разом з обсягом ВВП та рівнем цін визначає економічну кон'юнктуру національного ринку, забезпечує добробут громадян країни. Ринок праці в селі на сучасному етапі перебуває у досить складному становищі. Основними проблемами є: наявність значної частки непрацевдатних людей, які не можуть поліпшити його економічне становище; низька заробітна плата; неспроможність працевлаштування працівників, які раніше працювали в колгоспах, державних підприємствах; наявність переважно сезонної або тимчасової праці; низький рівень інноваційних технологій тощо.

Загалом проблема сільського безробіття – проблема комплексна. Її вирішення залежить від стану економіки, рівня сільгоспвиробництва, скоординованих дій соціальних партнерів на ринку праці, насамперед органів влади і місцевого самоврядування, від спроможності

сті сільських громад мобілізувати людей до підприємництва та організації виробництва, переробки і збуту продукції, традиційної для сіл, та багатьох інших чинників.

Сучасні проблеми сільського безробіття вимагають вдосконалення зайнятості в сільському господарстві, розробки і реалізації низки заходів, спрямованих на створення нових місць прикладання праці, зменшення безробіття та підвищення рівня життя населення загалом.

Щороку кількість підприємств, де є потреба у великій кількості робочої сили, знижується, тому розвиток малого підприємництва – один із резервів забезпечення зайнятості населення села, підтримка підприємців-початківців має бути пріоритетом для органів влади та місцевого самоврядування.

Необхідно проводити активну політику сприяння розвитку самозайнятості у сфері сільського господарства. Вірним кроком у цьому напрямі були б рішення сесій сільських і селищних рад щодо зменшення розміру ставок єдиного податку з фізичних осіб-підприємців, що провадять діяльність у сфері сільського господарства (овочівництво, садівництво, розведення великої рогатої худоби, інших тварин, виробництво та переробка молока, овочів і фруктів), побутового обслуговування населення (ремонт взуття, одягу, електротоварів, перукарські послуги), надання послуг населенню сільськогосподарською технікою, прокату побутових виробів, послуг з організації подорожувань та надання місць для тимчасового проживання туристів, надання послуг у сфері освіти та сфері розваг, організації поховань та пов'язаних із цим послуг. Для розвитку самозайнятості у сфері сільського господарства необхідна спільна ініціатива й допомога органів влади та місцевого самоврядування щодо створення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів із закупівлі в селян, переробки й реалізації виробленої сільгосппродукції.

Не слід забувати і про інвестиційні проекти, за допомогою яких органи місцевого самоврядування можуть залучати додаткові кошти для розвитку інфраструктури села, а також повинна діяти програма підтримки підприємництва на селі.

Економісти виділяють багато причин виникнення безробіття в сільській місцевості. Однією з основних є те, що у процесі реформування аграрного сектору багато колектив-

них господарств розпалися, а нові на їхньому місці не сформувалися. Внаслідок цього значна частина робочої сили залишилася незадіяною у виробництві. Без роботи опинилися пастухи, комбайнери, доярки, свинарки, трактористи та інші працівники. Більшість із них прийшли до центрів зайнятості з надією знайти хоча б якусь роботу.

В Україні на сьогодні 1950 тис. осіб мають статус безробітного. Якщо до 2009 р. спостерігали тенденцію до зростання кількості економічно активного населення та зайнятих у сільській місцевості, то вже з 2010 р. рівень зайнятості починає поступово знижуватися, зокрема до 2011 р. – на 0,3%, а до 2012 р. – на 0,4%.

Традиційно вирішення проблеми зайнятості на селі здійснюється через такі заходи подолання безробіття, як працевлаштування державною службою зайнятості, перепідготовка безробітних, залучення до суспільних робіт, розвиток трудомістких галузей у сільському господарстві [2, с. 218].

Найефективніший шлях підвищення рівня зайнятості сільського населення ґрунтується на поглибленні агропромислової інтеграції, коли сферою прикладання праці більшості вивільнюваних працівників стають допоміжні і підсобні цехи, переробні та промислові виробництва, що створюються безпосередньо в селі, а також кооперативи, малі підприємства з переробки сільськогосподарської продукції, ремонту та обслуговування техніки, збуту продукції, постачання фермерським господарствам і кооперативам, виробництва будівельних матеріалів; організація недержавних об'єднань за типом *фермер – переробне підприємство – магазин*, які забезпечують швидше переміщення продукції від виробника до споживача; розвиток сфери обслуговування на селі, створення на правах малих підприємств невеликих майстерень з ремонту побутових приладів, телерадіоапаратури, взуття, одягу, відкриття магазинів, комп'ютерних центрів, перукарень тощо; розвиток народних промислів [3, с. 417].

У структурі виробництва аграрний сектор економіки займає провідне місце, а в багатьох селах це єдиний вид діяльності, який є основним джерелом як виживання села, так і його розвитку. Стан справ у сільському господарстві значною мірою впливає на економіку загалом та вирішення повсякденних життєвих питань селянина [4, с. 89]. Остан-

німи роками різко звузилася сфера прикладання праці працездатних сільських жителів. До цього призвели: відсутність великих підприємств у містах, які раніше широко використовували працю селян; недостатня кількість невеликих переробних цехів, розташованих на територіях сіл, а також заготівельних фірм, кооперативів, які б надавали послуги технікою, що сприяло б розвитку особистого селянського господарства; недосконалі цінова політика; занедбаність соціальної сфери і побутового обслуговування у сільській місцевості; тіньова зайнятість; низька мотивація до праці; відсутність роботи для випускників ПТУ та вузів, а звідси незацікавленість молоді повертатися в сільську місцевість.

Служба зайнятості повинна докладати чимало зусиль для залучення селян до підприємництва. Фахівцям центрів зайнятості слід сприяти безробітним у складанні бізнес-планів, навчати основам ведення бізнесу, найперше з вирощування, переробки й реалізації сільгосппродукції, організації сільсько-го зеленого туризму.

Загалом проблема сільського безробіття – проблема комплексна. Її вирішення залежить від стану економіки, рівня сільгоспвиробництва, скоординованих дій соціальних партнерів на ринку праці, насамперед органів влади і місцевого самоврядування, від спроможності сільських громад мобілізувати людей до підприємництва та організації виробництва, переробки і збуту продукції, традиційної для сіл та багатьох інших чинників.

Вирішення проблеми зайнятості в сільській місцевості передбачає виконання комплексу завдань розвитку села. Насамперед це стосується удосконалення існуючих на селі організаційно-правових форм господарювання. На державному рівні необхідно концептуально визначити, які саме сільськогосподарські підприємства слід розвивати, щоб, по-перше, досягти суттєвого зростання обсягів та ефективності сільськогосподарської продукції; по-друге, забезпечити достатню кількість робочих місць для жителів сільської місцевості.

У законодавчому порядку слід забезпечити вимоги щодо структури виробництва продукції великих агроформувань, створених внаслідок проведення аграрної реформи. Власники та засновники новостворених сільськогосподарських підприємств мають забезпечити випуск як рослинницької, так і

тваринницької продукції підприємства. Лише так можна гарантувати створення достатньої кількості робочих місць у цих агроформуваннях [5, с. 56].

Подальший розвиток сфери зайнятості сільського населення України вимагає вдосконалення існуючих на селі організаційно-правових форм господарювання. З метою максимального використання позитивних можливостей великих сільськогосподарських підприємств і малих одноосібних сільськогосподарських підприємств прогресивним є механізм взаємовигідного кооперування та інтегрування їх діяльності як умови створення нових робочих місць у сільській місцевості, зокрема створення інтегрованого сільськогосподарського виробничого кооперативу, засновниками якого могли б стати всі жителі сільського населеного пункту, які мають земельні та майнові паї. Працездатним членам одноосібних сільськогосподарських підприємств зараховуватиметься виробничий стаж, гарантуватиметься соціальний захист. Вони отримають статус зайнятих осіб.

Значним резервом розширення зайнятості населення є розвиток підприємництва на селі. Це стосується діяльності щодо переробки сільськогосподарської продукції, торгівлі, будівництва, транспортних перевезень, комунального та побутового обслуговування тощо. Пропонується при цьому надавати перевагу створенню на селі потужних підприємницьких формувань, що дасть змогу вирішити проблему зайнятості значної частини сільських безробітних, особливо малокваліфікованих осіб. Для фінансового забезпечення цих процесів необхідно створити спеціальний фонд підтримки підприємництва на селі, зокрема для розвитку різних видів кооперативів за рахунок державного та місцевого бюджетів, і надавати безробітним із Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття безвідсоткову позику на поворотній основі для започаткування підприємницької діяльності та створити відповідні фонди у регіонах.

Отож, ефективна зайнятість на селі можлива за умов: налагодження і функціонування всіх видів виробництва на селі; скорочення робочої міграції населення; створення й розвитку виробничих та обслуговуючих кооперативів; підвищення рівня соціальної за-

хищеності працівників; підвищення заробітної плати тощо.

В аграрному секторі відбувається подальше вдосконалення й розвиток організаційно-економічних структур: поряд із формуванням і функціонуванням малих і середніх підприємств поширюється тенденція до підвищення концентрації земель і капіталу, створення на цій основі потужних корпорацій, а це прямий шлях до розвитку сільських територій та підвищення зайнятості сільського населення [6, с. 77-79].

Економічна активність сільського населення у віці 15-70 років у 2010 р. становила в Україні 67,5%. Кількість населення, працюючого в секторі самостійної зайнятості у сфері сільського, лісового та рибного господарств, склала у цьому ж році близько 3031,3 тис. осіб. Розвиток самостійної зайнятості відбувається переважно за рахунок активізації трудових відносин у неформальному секторі економіки України, який залишається основним місцем прикладання праці для кожного другого з-посеред зайнятих сільських жителів [7, с. 112].

Значною проблемою залишається якісне кадрове забезпечення аграрного сектору. Спостерігається гострий дефіцит фахівців, спроможних ефективно працювати в умовах ринку. Тому одним з елементів політики розвитку сільської зайнятості є оптимізація процесів підготовки адекватного кадрового потенціалу [8, с. 29].

Створення динамічного ринку праці потребує комплексної діяльності за широким спектром напрямів, базовими з яких є працевлаштування незайнятих, їх соціальна адаптація та психологічна підтримка, професійне навчання і консультування, розвиток підприємництва тощо. Політика у сфері сільської зайнятості повинна регулюватися за допомогою розробки та реалізації регіональних стратегій і вироблених на їх основі цільових програм розвитку зайнятості, які формуються з урахуванням інтересів усіх суб'єктів зайнятості [9, с. 199].

Окремим напрямом аграрної політики сільської зайнятості є сприяння розвитку альтернативної зайнятості сільського населення. Як показує світовий досвід, сільськогосподарська зайнятість скорочуватиметься і далі, і тільки зростання несільськогосподарського сектору дасть змогу знизити безробіття, диверсифікувати джерела доходу в сіль-

ській місцевості, сприяючи зростанню добробуту сільських жителів і збереженню сільських населених пунктів [10, с. 8-10]. Прискорений розвиток несільськогосподарської зайнятості, яка б абсорбувала робочу силу, що вивільняється зі сільськогосподарських підприємств і домогосподарств, допоможе: істотно розширити сферу залучення робочої сили на селі; згладити міжсезонний характер праці сільських жителів; сформуванню багатогалузевої структури зайнятості сільського населення; уповільнити темпи і мінімізувати негативні наслідки сільської міграції; створити умови для закріплення молоді на селі за рахунок розвитку виробництв, які вимагають високої кваліфікації; підвищити доходи сільських жителів і таким чином знизити рівень бідності, підвищити мобільність робочої сили через поширення інформації про ситуацію на локальних ринках праці; формувати зайнятість залежно від ціннісних орієнтацій різних соціальних верств сільського населення.

Висновки та перспективи подальших наукових пошуків. Для подолання окреслених проблем слід забезпечити ефективну державну підтримку, а саме: удосконалення орендних відносин, створення сприятливих умов праці і проживання в сільській місцевості. Першим кроком до цього є реформування правової бази з метою сприяння соціально-економічній перебудові села з врахуванням європейського вектору інтеграції України відповідно до вимог Єврокомісії.

Держава повинна посилити і соціальну функцію через обґрунтовану оплату праці і соціальні гарантії та забезпечити зацікавленість працівників і роботодавців у поліпшенні соціально-трудова відносин, що є важливим чинником мотивації, вирішити питання транспортного зв'язку сільської місцевості з містом, забезпечити впровадження на державному рівні гарантованого робочого місця в аграрному секторі із середньою заробітною платою у відповідному регіоні.

На сучасному етапі особливо сільська молодь потребує комплексної державної підтримки, передусім в отриманні якісної базової та професійної освіти, забезпеченні належного медичного обслуговування та працевлаштуванні.

У подоланні безробіття серед сільської молоді вже є певні позитивні зрушення, пов'язані зі становленням фермерства на селі

та розвитком інфраструктури зеленого туризму. Проте ці два напрями ще у стадії розвитку, потребують розробки і прийняття на регіональному та державному рівнях програм, спрямованих на визначення їх правового статусу, забезпечення умов початкового кредитування, встановлення пільгових податкових періодів тощо.

В умовах значного рівня відкритого та прихованого безробіття підвищення ефективності використання трудових ресурсів вимагає формування раціональної продуктивної зайнятості в аграрному виробництві. Для цього необхідно забезпечити:

- пріоритетний розвиток на ефективній основі трудомістких галузей (буряківництво, овочівництво, тваринництво тощо) та різноманітних підсобних підприємств і промислів. Це дасть змогу не лише забезпечити роботою значну кількість трудових ресурсів, а й сприятиме рівномірному та повнішому їх використанню, підвищенню продуктивності праці, позитивно позначиться на загальноекономічних показниках функціонування аграрних підприємств;

- запровадження дієвого мотиваційного механізму ефективної праці в аграрній сфері та перегляд існуючої системи оплати праці.

На сьогодні за рівнем оплати праці сільське господарство займає останнє місце серед усіх галузей економіки країни;

- оновлення та ефективне використання матеріально-технічної бази аграрних підприємств, залучення у виробництво нової техніки та передових наукових і практичних досягнень, перехід до комплексної механізації виробничих процесів та індустріальних технологій;

- зростання професійно-кваліфікаційного та освітнього рівня працівників аграрного сектору;

- суворе дотримання працівниками аграрних підприємств трудової та технологічної дисципліни;

- відродження та подальший розвиток соціальної сфери села, вирішення проблем житлового будівництва, забезпечення сіл об'єктами соціальної інфраструктури, поліпшення торговельного, медичного, транспортного та інших видів соціально-побутового обслуговування сільського населення.

Перспективами подальших досліджень окресленої проблеми є обґрунтування дієвих інструментів та механізмів стимулювання стабільної зайнятості сільського населення з урахуванням територіальної специфіки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

1. Югас Е. Ф. Розширення несільськогосподарського сегмента економіки – об'єктивна основа розвитку трудового потенціалу села / Югас Е. Ф., Мікловда В. П. // Університетські наукові записки : часопис Хмельницького університету управління та права. – Хмельницький, 2007. – Вип. 3. – С. 151–154.
2. Амосов О. Ю. Формування продуктивної зайнятості сільського населення шляхом розвитку підприємництва та інтеграції його в міжнародний ринок : дис. ... доктора екон. наук : 08.09.02 / Амосов О. Ю. – К., 1997. – 437 с.
3. Ачкасов А. Е. Стратегія регулювання зайнятості населення України. Теорія і практика / А. Е. Ачкасов. – Житомир, 2002. – 512 с.
4. Рынок труда региона и его институциональная организация / Белокрылов А. А., Белокрылова О. С., Вольчик В. В., Кетова Н. П. – Ростов н/Д. : Изд-во РГУ, 2003. – 203 с.
5. Загвойська О. В. Державне регулювання зайнятості сільського населення в умовах реформування аграрного сектора економіки : дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / Загвойська О. В. – К., 2006. – 199 с.
6. Матюха М. М. Зайнятість сільського населення : дис. ... канд. екон. наук : 08.09.01 / Матюха М. М. – К., 1999. – 171 с.
7. Стрілько Я. С. Формування державної політики зайнятості сільського населення : дис. ... канд. наук з держ. управління : 25.00.02 / Стрілько Я. С. – Запоріжжя, 2007. – 183 с.
8. Шуваев А. Механизм регулирования занятости на селе в условиях реформирования аграрного сектора / А. Шуваев // Сборник научных трудов СевКавГТУ. – 2005. – № 1. – С. 123-143.
9. Нів'євський О. Несільськогосподарська зайнятість в сільській місцевості України / О. Нів'євський. – К., 2007. – 12 с.
10. Серова Е. Альтернативная занятость в сельской местности / Серова Е., Серова Д. // Мир России. – 2006. – № 4. – С. 3-34.

